

Olimov Temir Hasanovich

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ILMIY TADQIQOT ISHI BILAN SHUG'ULLANUVCHILARDA TADQIQOTNING KONSEPSIYASI, MAQSADI VA VAZIFALARINI SHAKLLANTIRISH KO'NIKMALARINI HOSIL QILISH

Annotatsiya: ushbu maqolada tadqiqotning ilmiy-nazariy konsepsiyasi, maqsadi va vazifalari bilan mavzuni tanlash o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjudligi, ilmiy konsepsiya, maqsad va vazifalar mavzuni belgilash, ilmiy tadqiqot konsepsiyasi, maqsadi va vazifalarini aniqlashtirib borishni haqida fikr yoritilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy tadqiqot, ilmiy izlanish, ilmiy metodlar, ijtimoiy taraqqiyot, mavzu, muammo, konsepsiya, maqsad, vazifa, yechim.

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ФОРМИРОВАНИЯ ПОНЯТИЯ, ЦЕЛЕЙ И ЗАДАЧ ИССЛЕДОВАНИЯ У ЛИЦ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ НАУЧНО- ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТОЙ

Аннотация: В данной статье прослеживается неразрывная связь между научно-теоретической концепцией, целями и задачами исследования и выбором темы, научной концепцией, целями и задачами темы, концепцией, целями и задачами научной работы. исследования уточняются.

Ключевые слова: научные исследования, научные исследования, научные методы, общественное развитие, тема, проблема, концепция, цель, задача, решение.

FORMATION OF SKILLS FOR THE FORMATION OF CONCEPTS, GOALS AND OBJECTIVES OF RESEARCH AMONG PERSONS ENGAGED IN SCIENTIFIC RESEARCH WORK

Annotation: This article traces the inextricable link between the scientific and theoretical concept, goals and objectives of the study and the choice of topic, scientific concept, goals and objectives of the topic, concept, goals and objectives of scientific work. research is being updated.

Key words: scientific research, scientific research, scientific methods, social development, topic, problem, concept, goal, task, solution.

Tadqiqot mavzusini tanlash mavzuning ishlanganlik darajasini aniqlashdan boshlanadi. Mantiqan shunday. Ammo ushbu darajani endi ilm sohasiga kirib kelayotgan, mavzu tanlayotgan, hatto o'z mavzusi bo'yicha u yoki bu maqolalar e'lon qilgan izlanuvchi yoritib berolmaydi. Bu o'rinda tadqiqot yakunlangan, izlanuvchi ma'lum bir konseptual ahamiyatga ega pastulatlari va xulosalarga kelgan bo'lishi lozim. Biroq dissertatsiya avtoreferatida ushbu ishlanganlik darajasini ko'rsatish talab etiladi. Demak, avtoreferat ilmiy tadqiqot natijasi bo'lishi darkor.

"Mavzuning ishlanganlik darajasi" tushunchasini qisqacha ta'rifda ifodalash mushkul. Bu ilmiy izlanishlarning plyuralistik xususiyati bilangina emas, ilmiy ijodning immanent xususiyatlari bilan bog'liqdir. Qisqa aytganda, «mavzuning ishlanganlik darajasi» deganda, mavzuni tasdiqlashgacha bo'lgan davrda olib borilgan gnoseologik va empirik-ilmiy izlanishlar, ularning mavzuning real yoki ideal holati haqidagi nazariy, falsafiy-metodologik va pragmatik pastulat (xulosa)lar, tavsiyalar nazarda tutiladi.

Tadqiqotlarda mavzuning ishlanganlik darajasini aniqlashda ma'lum bir ilmiy mezonlar amal qiladi. Ular obektivlik, to'lalilik, keng qamrovlilik (komplekslik), zamonaviylik, intensivlik, mobillik va ishonchlilik kabilardir. Ushbu "darajalar"dan ma'lum bo'ladiki, hech bir me'yor, o'lchov ilmiy izlanishga "mutlaq haq" bo'lolmaydi, ular ikki tomonlama bir-biriga muvofiq,

uyg'un tarzda qaralishi darkor. Birinchisi, mavzu ning tanlangani va o'rganilgani pozitiv hodisadir. Mavzuni o'rganish jarayonida tadqiqotchi an'anaviy yondashuvlardan qochib, boshqacha yondashuvga tayangan va noan'anaviy pastulatlarga, xulosalarga kelgan bo'lishi mumkin. Bu ilmiy izlanishga salbiy baho berishga asos bo'lolmaydi. Ikkinchisi, ijtimoiy taraqqiyot dinamik, harakatchan xususiyatga ega. Uning ushbu immanent qonuni hech bir me'yorni, o'lchovni mutlaq haq sifatida qabul qilishga imkon bermaydi. Hatto bugun tan olingan obektivlik ertaga yoki indinga noobektiv narsa sifatida qabul qilinishi mumkin. Demak, mavzu, muammoning ishlanganlik darajasini aniqlash bahslidir.

Ilmiy tadqiqot ma'lum bir konsepsiya, qarash va maqsad bilan o'zini chegaralashi darkor. Aks holda, u cheksiz-chegarasiz, oxir natijada yanada chigal va murakkab muammolarni keltirib chiqaradi, ular ijtimoiy taraqqiyotga hech qanday foyda bermaydigan sxolastik, takror xulosalar bilan yakunlanadi.

Obyektivlikni shu davr, shu hayot, shu tuzum, shu ijtimoiy birlik talabiga muvofiqlik deb tushunish o'rinlidir. Obyektivlik ijtimoiy borliqdan ayricha namoyon bo'ladigan holat emas, u ilmiy ijodning ijtimoiy taraqqiyot talablariga muvofiqligini ifoda-lovchi mezondir.

Tadqiqot konseptual mohiyatiga va ilmiy izlanishlar ko'lamini ilg'ashiga nisbatan hech qachon to'liq bo'lolmaydi. Har qanday tadqiqotda o'rganilmagan yoki e'tibordan chetda qolgan mavzu, masala, jihat bo'ladi. Biroq ijtimoiy-gumanitar sohadagi izlanishlar to'lalikka, barcha muammolarni ilg'ash va ko'rsatib berishga intilishi bilan tor, maxsus (kimyoviy, fizikaviy, biologik, matematik va boshqalar) izlanishlardan kengdir. Shuning uchun ham to'lalikka, keng qamrovlikka, pastulat va xulosalarida ularga intilish ijtimoiy-gumanitar sohalaridagi ilmiy izlanishlarni boshqa, maxsus sohalaridagi ilmiy izlanishlardan farqlab turadi.

Tadqiqotning zamon talablari va muammolari bilan bog'liq bo'lishi ikki bir-biriga qarama-qarshi yondashuvlarni keltirib chiqarishi mumkin. Birinchisi, barcha muammolar, mavzular ham zamon talablariga javob berishga qodir, moyil emas. Masalan, Markaziy Osiyoda IX–XII asrlarda ro'y bergan Uyg'onish davri O'zbekistonning hozirgi milliy Uyg'onish davriga oid muammolarga to'la javob bera oladimi? IX–XII asrlar tarixidan yaxshi xabardor mutaxassis, tadqiqotchi, albatta, yo'q, deb javob beradi. Chunki ijtimoiy hayot, hatto muqaddas hisoblangan aqidalar ham transformatsiyaga uchrashga (o'zgarishga) moyildir. Agar ilmiy tadqiqotlar ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qilishni o'zining tub maqsadi sifatida qabul qilgan ekan, u ijtimoiy hayotning sotsiodinamik xususiyatiga muvofiq o'zgarayotgan davr, zamon, jamiyat talablariga mos kelishi shart. Ya'ni zamonaviylik – ilmiy tadqiqotlar oldiga qo'yiladigan ob'ektiv talab, ijtimoiy zaruriyatdir.

Ilmiy tadqiqotlar tasodif, kutilmaganda paydo bo'ladigan fikrlar chiqariladigan xulosalar natijasi emas. Ular intensiv, bir-biriga bog'liq tarzda, izchil davom ettirilishi zarur. Buni ilm ahlining istak va xohishlari emas, balki ijtimoiy taraqqiyotning uzluksizligi, davomiyligi talab etadi.

Intensivlik (doimiy o'z ustida ishlash, o'zidan qoniqmaslik, ichki salohiyatni ishga solish) tadqiqotlarning bir-biriga bog'liqligini, ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish yo'lidan borishni taqozo etadi. Umumiy, ijtimoiy-falsafiy xulosalar chiqarish qanchalik muhim bo'lmasin, XX–XXI asrlardagi ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, ilm-fan endi intensiv izlanishlar tufayli rivojlanishi mumkin. Shuning uchun intensiv izlanishga e'tibor bermay, biror yangi fikrga, pastulatga kelish mushkuldir.

Intensiv yondashish:

- tanlangan sohadagi ichki muammolarni;
- shu sohaga oid ilmiy, nazariy-falsafiy va integratsion aloqalarni chuqur bilishni taqozo etadi.

Tadqiqotchi quyidagilarni esida tutishi zarur:

- nazariy-falsafiy yondashish ilmiy izlanishning ijtimoiy ahamiyatini oshiradi;
- har bir ilm sohasining o'ziga xos ijtimoiy-falsafiy muammolarini taraqqiyot nuqtai nazaridan o'rganadi;
- soha bo'yicha chuqur, intensiv izlanishlarni amalga oshirmay, mavzuga oid ichki

66 muammolarning immanent xususiyatlari va permanent aloqalarini ochib berolmaydi.

Intensivlik (doimiy o'z ustida ishlash, o'zidan qoniqmaslik, ichki salohiyatni ishga solish) sohaning talabi, injiqligi emas, balki o'z sohasiga oid ta'limotlar va qarashlardan yaxshi xabardor bo'lmagan "olim"dan biror yangi fikr, g'oya kutish qiyin.

Ilm-fan mobil, harakatchan bo'lishi shart. G'arb ilmiy tafak- kuridan o'tgan ushbu tamoyil ilmiy izlanishlarni mobil, harakatchan bo'lishini talab etadi.

Ilm-fanning mobilligi, harakatchanligi ilmiy izlanishlar- ning jahonda ro'y berayotgan o'zgarishlarga, ilmiy-texnik yangiliklarga muvofiq kelishini nazarda tutadi. Jahon hamjamiyati integratsiyaga intilayotgan ekan, ilmiy izlanishlar ham ushbu integratsiyadan turtki oladi. Mobillik o'ziga xos tarzda harakatchanlik emas, umuminsoniy ilmiy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgani bois, ahamiyatlidir.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi, eng avvalo, muammoga ob'ektiv yondashish orqali aniqlanadi. Obyektiv yondashish qotgan, stagnatsiyaga moyil usullar emas, har bir taraqqiyot bosqichi o'z mezonlariga ega. Obyektiv yondashish – sotsiodinamik yondashuvdir. Davr, taraqqiyot, jamiyat manfaatlariga muvofiqlik obyektiv yondashishning belgilaridir.

Mavzuning o'rganilganlik darajasini aniqlash tadqiqot ishiga:

- davr, jamiyat, sotsium talablarini aks ettirishida;
- obyekt (predmet)ning holati bilan ideal holati o'rtasidagi ziddiyatlarni, qarama-qarshiliklarni obyektiv ochib berishida;
- ilmiy-nazariy maqsad va falsafiy-metodologik g'oyani izchil himoya qilish va ob'ektiv talablarni ilmiy asoslashda;
- shaxsiy ilmiy qarashlar va manfaatlar obyektiv talablarga zid bo'lsa-da, ularning real holat sifatida qarashida namoyon bo'ladi. Ishonchlilik dalillarga, hayotiy misollarga, real shaxslar bergan xabarlariga muvofiqlikdir. Mavzu (muammo)ning o'rganilganlik darajasini aniqlashda quyidagilarga e'tibor berish zarur:
- mavzuning nafaqat o'tmishda o'rganilgani, shuningdek, uning tarixiy-madaniy meros sifatida, proektiv xususiyatini;
- tadqiqot obyekt (predmeti)ning real holati bilan ideal holati o'rtasidagi ziddiyatlar, qarama-qarshiliklarning ochib berilganini;
- mavzuga obyektiv va subyektiv yondashishlar tatbiq etilganini;
- tadqiqotchining shaxsiy qiziqishlari bilan ijtimoiy taraqqiyot talablarining muvofiqligi;
- haqiqat izlashdek fidoyilikning ilm-fanning ratsional talablariga javob berishini.

Bugun ilm-fan sohasidagi izlanishlar integratsiyaga qurilgan, turli sohalar orasida o'zaro yaqinlashuv, bir-birini to'ldirish, intensiv va ekstensiv aloqalarning kuchayishi kechmoqda. Shunday ekan, har qaysi ilm sohasi boshqa sohalaridagi progressiv, innovation yondashishlardan foydalanishi mumkin. Hatto XX asrning ikkinchi yarmigacha nazariy, metafizik ta'limotlar sifatida rivojlanib kelgan falsafa, ayniqsa, sotsiologiya va ijtimoiy psixologiya keyingi davrda matematik modellashtirish, germeneytika, matematik logika usullaridan foydalanmoqda. Demak, ilmiy tadqiqot ilm sohalaridagi, ayniqsa, turli mamlakatlardagi ilmiy izlanishlardan xabardor bo'lishi darkor. Ilm sohasidagi xalqaro integratsiya – tadqiqotning ishonchligini oshiradi. Ilm-fan o'zining ijtimoiy mohiyatiga ko'ra internatsional (umuminsoniy) hodisadir, bu esa tadqiqotni xalqaro miqyosda erishilgan ilmiy natijalar bilan qiyoslab borishni taqozo etadi.

Tadqiqotning ilmiy-nazariy konsepsiyasi, maqsadi va vazifalari bilan mavzuni tanlash o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud. Ilmiy konsepsiya, maqsad va vazifalar mavzuni belgilab kelganidek, mavzu, muammo ham ilmiy tadqiqot konsepsiyasi, maqsadi va vazifalarini aniqlashtirib borishni talab etadi.

Ilmiy-nazariy konsepsiya tadqiqotda asoslanishi zarur bo'lgan ilmiy yangiliklar chiqariladigan pastulatlar, ilgari suriladigan nazarlarning umumiy-falsafiy ifodasidir, konsepsiyaning umumiy- falsafiy xususiyati tadqiqotning fundamental, aniq va boshqa ilmiy sohalaridagi izlanishlardan farqlovchi belgisidir. Ilmiy konsepsiya tadqiqotning qaysi sohaga – falsafa, pedagogika, fizika yoki kimyoga taalluqli ekanini namoyon etadi. Ilmiy konsepsiya ba'zan ilm sohalarining uyg'unlashuvi, birgalikda kelishi mahsuli ham bo'lishi mumkin. Bunday

konsepsiya turli ilm sohalari o'rtasidagi integratsiyaning chuqurlashuviga xizmat qiladi.

Ilmiy-nazariy konsepsiya tadqiqotning maqsadi, vazifalari va usullari bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, u mazkur yo'nalishlarga xos usullarni aynan takrorlamaydi. Konsepsiya tadqiqotning umumiy falsafiy ifodasi sifatida maqsad, vazifalar va usullardan kengdir. Bu konsepsiyaga xos xususiyatlar (talablar): ilmiylik, tadqiqot mohiyatiga muvofiqlik, tushunarlik, betakrorlik kabilarda aks etadi. Ilmiylik, o'z navbatida, mantiqiylik, dalillik, tajribaga asoslanish, qayta-qayta sinovlar (eksperimentlar)dan o'tkazish, o'zini o'zi tanqid yoki o'zini o'zi to'ldirish, falsifikatsiya kabi usullar orqali shakllanadi. Ilmiylik dogmaning aksidir, u o'zini o'zi rad, tanqid etishdan to'xtalmaydi, shu tufayli plyuralizmga yo'l ochib beradi. Konsepsiyaning mudom ochiqligi, bahs, munozara va falsifikatsiyaga moyilligi ilm sohasini qiziqarli, maftunkor qiladi, aqlu idrokni tinmay izlanishlarga undaydi.

Konsepsiya tadqiqot mohiyatiga zid kelmasligi kerak, aks holda u tadqiqotni, uning natijalarini rad etishga olib keladi. Konsepsiya ilmiy faraz, gipoteza emas. Ilmiy faraz, gipoteza tadqiqot natijalarini tasdiqlashga xizmat qilmasligi, hatto ular tadqiqot mohiyatiga aks ta'sir etishi mumkin. (ammo bu tadqiqot qimmatini kamaytirmaydi), ammo konsepsiya tadqiqotning pozitiv ahamiyatini tasdiqlashga qaratilishi shart. To'g'ri, ba'zan, ayniqsa, aniq fanlarda, konsepsiya tadqiqotning mohiyatiga, maqsad va vazifalariga zid kelishi mumkin. Ammo ijtimoiy-gumanitar fanlarda konsepsiya tadqiqotning maqsad va vazifalariga muvofiq keladi, hatto maqsad va vazifalarning umumiy falsafiy ifodasi konsepsiya sifatida qaraladi.

Konsepsiya ilmiy tadqiqotning o'zi kabi tushunarli, natijalarni amaliyotga tatbiq etish mumkin bo'lishi lozim. Tushunarlik o'ta soddalik, yetarli asosga ega bo'lmagan qarash, fikr emas, u sog'lom fikrlovchi, ilmiy tasavvurlarga ega har bir shaxsning aqliy quvvatlariga muvofiq keladigan tasvir, ifoda, bayondir. Shunday belgilarga ega bo'lmagan izlanish ilmga zid yoki bilishni inkor qilishga moyil bo'ladi.

Konsepsiya betakror, innovatsion g'oyalarning ifodasi bo'lishi zarur. Sanoxonlik, kompilyatsiyalar to'qish va avtoriniyaga tayanadigan konsepsiyalar ilm-fanga deyarli hech qanday yangi g'oya, nazar, pastulat olib kirmaydi, mavjud muammolarni hal etishga xizmat qilmaydi. Betakror g'oyalarni, qarashlarni ilgari surish tadqiqotlar oldiga qo'yiladigan bosh talablardan biridir.

Konsepsiya dogma emas. Ilmiy izlanishlar jarayonida u yanada aniqlashtirilishi, to'ldirilishi yoki boshqacha ifodalanishi mumkin. Goho ilmiy izlanish jarayonlari konsepsiyani shakllantirishi mumkin. Shuning uchun konsepsiya bilan ilmiy izlanish jarayonlari dialektik bog'liqdir.

Tadqiqot natijalari ba'zan konsepsiyaning to'g'riligini tasdiqlamasligi mumkin. Bu o'rinda konsepsiyaning noto'g'ri, g'ayrihayotiy belgilanganiga yoki tadqiqot ob'ekting holatidagi o'zgarishlar yetarlicha hisobga olinmaganligiga duch kelamiz. Shuning uchun ilmiy konsepsiyani belgilayotganda tadqiqot ob'ekti (predmeti)ning sotsiodinamik xususiyatini hisobga olish lozim.

Tadqiqotning maqsadi nazariy, amaliy va gnoseologik tajribalarni tahlil qilish, umumlashtirishdan iborat bo'lishi mumkin. Nazariy maqsad u yoki bu g'oyani, nazarni asoslashga, isbotlashga qaratiladi. Nazariy maqsadsiz ilmiy tadqiqot yo'q, har qanday izlanishning natijalari pastulat, xulosa tarzidagi nazariyalarga aylanadi.

Ba'zan tadqiqotlarda nazariy maqsad konsepsiya bilan aynanlashtiriladi. To'g'ri, konsepsiya bilan maqsad bir-biriga yaqin, ular bir-biriga xizmat qiladi. Lekin konsepsiya tadqiqotning umumiy falsafiy ifodasi, maqsad esa mudom aniq, u tadqiqotchining "qayerga" borayotganini, qanday muammolarga e'tiborini qaratishi zarurligini ko'rsatib turadi. Ushbu talab buzilgan zahoti, tadqiqot mohiyat mantig'iga putur yetadi, eklektik yondashuv paydo bo'ladi. Tadqiqotdagi sxolastika (safsata), tavitologiya (ezmalik) shundandir. Nazariy maqsadni mutlaqlashtirmaslik kerak. Ha, ilm sohalarining falsafiy-metodologik masalalari nazariy maqsad sifatida qo'yiladi, ammo butun soha, shu sohada izlanishlar olib borayotganlarning barchasi faqat nazariy maqsadni tadqiq etish bilan shug'ullanavermaydi. Har qanday nazariy maqsadning amaliy, pragmatik tomoni mavjuddir. "Quruq gapdir har qanday g'oya, mangu tirik hayot daraxti" (Gyote). Demak, nazariy maqsadni amaliy maqsadga yo'naltirish "hayot daraxti" talabidir.

Amaliy maqsad ijtimoiy hayotni takomillashtirishga, kundalik hayotda duch kelinayotgan

68 muammolarni hal etishning ilmiy asoslangan, ratsional, samarali yo'llarini topishga qaratiladi. Amaliy maqsad obyekt (predmet)ni kuzatish, u duch kelayotgan muammolarni, ushbu muammolarni hal etishda qatnashadigan faktorlarni (ishtirokchilarni), institutlarni aniqlash, zarur bo'lganida, eksperiment o'tkazish orqali ma'lum bir nazariy modellar yaratish kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Amaliy maqsad ham nazariya tarzida ifodalanadi va erishilgan maqsad ham nazariy xulosalardan iboratdir. Demak, sof "amaliy maqsad" yo'q, nazariy asosi tufayli har qanday ilmiy tadqiqot qimmatlidir.

Tadqiqotda ko'zlangan nazariy yoki amaliy maqsad gipotetik xususiyatga ega. Ilmiy izlanish jarayonida goh unga yetish mumkin, goho esa u boshqa muammolarni keltirib chiqarishi tufayli orqaga surilishi, hatto o'rganilmay qolishi mumkin. Maqsadga yetish jarayonida shakllangan tavsiyalarni ijtimoiy hayotga joriy etish jamiyat, davlat, buyurtmachilar ixtiyoridadir.

Gnoseologik tajribalarni o'rganish, tahlil qilish, umumlashtirish ham ilmiy tadqiqot maqsadi bo'lishi mumkin. Ko'pincha, tarixiy-falsafiy, etnografik izlanishlarda shunday maqsad yetakchi lik qiladi.

Tadqiqotning maqsadi yaxlit, aniq bo'lishi zarur. Bitta tadqiqotda yuqoridagi uchta maqsad ham qatnashishi mumkin, lekin ulardan biri qolgan maqsadlarni o'z atrofida birlashtirishi, ularni o'ziga xizmat qildirishi lozim.

Odatda tadqiqot maqsadi va vazifalari uyg'unlikda, yaxlit qaraladi. Vazifalarni maqsaddan keltirib chiqarish an'anaga aylangan.

Maqsad bitta, ikkita yoki uchta – sanoqli bo'ladi, vazifalar esa ushbu maqsadga yetishga qaratiladi, ularning soni ko'proqdir. Vazifalarning soni paragraflar soniga muvofiq kelgani ma'qul. Har qaysi paragrafda tadqiq etilayotgan muammo, mavzu bir vazifa sifatida qaralishi mumkin. Ammo ba'zi hollarda bitta paragraf ikki, uch muammo, mavzu ham muhokama qilinishi, o'rganilishi uchraydi. Bu holda qaysi muammoni, mavzuni vazifalar qatoriga kiritishni tadqiqotchining o'zi hal etadi.

Vazifalarni juda maydalashtirib, sonsiz-sanoqsiz qilib yubormaslik kerak. Har bir vazifa avvalgi va o'zidan keyingi vazifalar bilan uzviy bog'lanib kelishi maqsadga xizmat qilishi darkor.

Tadqiqotning yaxlitligi qismlari (boblar, paragraflar, xulosa va konseptual g'oyalar) o'rtasidagi uzviy bog'liqlik maqsad va vazifalarning uyg'unligi orqali ta'minlanadi.

Maqsad va vazifalarni aniq belgilab olish tadqiqotni ratsional, rejali olib borishning kafolatidir. Ammo maqsad va vazifalar ilmiy izlanishlar jarayonida qayta ko'rib chiqilishi, aniqlashtirilishi, to'ldirilishi, hatto o'zgartirilishi mumkin. Maqsad va vazifalarni shakllantirish, aniqlashtirish tadqiqotga so'nggi nuqta qo'yguncha davom etadi.

Konsepsiya, maqsad va vazifalarning uyg'unligi ular o'rtasida ma'lum bir ziddiyatlar saqlanib qolishini rad qilmaydi. Bu ziddiyatlar ularning ilmiy mohiyatida emas (mohiyatdagi ziddiyat tadqiqot yaxlitligiga zarar yetkazadi, ratsionallik o'rnini eklektika, dolzarblik o'rnini sayozlik egallaydi), balki tadqiqot o'tkazish usullaridir.

Konsepsiya uchun xayol, tasavvur, universal tushunchalarni qo'llash ilmiy bilish usulidir. U tadqiqot mag'zining umumfalsafiy ifodasi sifatida aniq maqsad va vazifalardan kengdir. Uning ushbu kengligini maqsad va vazifalar mudom o'zlariga bo'ysundirishga intiladi. Konsepsiyaning o'z «meni» bor, u o'z hukmini maqsad va vazifalarga o'tkazish payida bo'ladi. Ular o'rtasida ushbu ziddiyatni tadqiqotchi maqsadni konsepsiya tarzida bayon qilish, shakllantirish orqali hal etmoqchi bo'ladi. Aksariyat tadqiqotlarda shunday qilinadi ham, bunga ekspertlar e'tibor bermaydilar. Aslida esa konsepsiya, maqsad va vazifalar o'rtasida farqlar mavjuddir. Konsepsiyaning to'g'ri shakllantirilmaganlik tadqiqotning falsafiy-metodologik mohiyatini bilmaslik yoki uni asosli tarzda ifodalay olmaslik, maqsad va vazifalarni mavhumlashtirish, chalkashtirish esa tadqiqotga qo'yilayotgan talabni bilmaslik yoki ularni (maqsad va vazifa larni) ilmiy asoslay olmaslik belgisidir.

Konsepsiyada maqsad va ilmiy yangiliklar umumiy falsafiy g'oya, gipoteza (faraz) sifatida keltirilgani ma'qul. Konsepsiya, bizning fikrimizcha, tadqiqotning metodologik asoslari qismida berilishi kerak. Ana shunda konsepsiyaning falsafiy-metodologik ahamiyati to'g'ri tushuniladi.

Konsepsiya maqsad va ilmiy yangiliklarning umumiy falsafiy ifodasi sifatida tadqiqot o'tkazish rejalashtirilayotganda shakllantiriladi, ammo u izlanishlar yakunlangach, aniqlashtirilishi mumkin. Chiqariladigan xulosalar konsepsiyaga ta'sir etmay qolmaydi, demak, konsepsiya o'zgarmas mutlaq (dogma) emas. Umuman olganda, ilmiy izlanishlarda faqat bitta dogma mavjud, u – ob'ekt (predmet)ning real holati bilan ideal holati o'rtasidagi muammolarni izlashdir. Qolgan barcha jarayonlar – maqsad va vazifalar, tadqiqot usullari, gipoteza va xulosalar, mavzu va uning dolzarbligini asoslash o'zgarishi, aniqlashtirilishi va o'zgartirilishi mumkin. Chunki "inson bilimlarining barchasi noaniq, nisbiy, o'zgaruvchidir" (R.Rassel).

Adabiyotlar

1. Olimov Sh.Sh. Ma'naviy-axloqiy tarbiya asoslari. - T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2015 y. -228 b
2. Olimov T.H. Bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxassislarda fuqarolik madaniyatini pedagogik loyihalashtirish tizimini rivojlantirish. P.f.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozil. Diss. – Buxoro. 2021. – 130 b.
3. Ochilov M. Muallim - qalb me'mori (Saylanma). – T.: O'qituvchi, 2001. – 432 b.
4. Pazilova M. Talaba ma'naviyatini hadislar vositasida shakllantirishning pedagogik asoslari. p.f.n.ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss avtoreferati. - T., 2004. – 22 b.
5. Педагогические основы формирования личности учащегося в средней общеобразовательной школе Республики Узбекистан на современном этапе // Кол. авторов. Под. ред. В.И.Андряновой. – Т.: Фан, 2005. – 166 с.
6. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс. В 2 кн. - М.: Владос, 2001. Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. - 576 с.
7. Ro'ziyeva D.I. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Ped.fan.dok. diss. -T., 2007.-328 b.